

Opgeslagen als Maczek.1.

Dit artikel werd in 1992 door Peter de Leeuw voor Dagblad de Stem geschreven ter gelegenheid van het feit dat generaal Maczek 100 jaar werd. De schrijver heft de moeite genomen naar Londen te reizen en zich daar diepgaand te oriënteren in de achterliggende materie. Er is aan de tekst niets veranderd omdat het ook kan dienen als tijdsbeeld.

"EEN POOLSE SOLDAAT VECHT VOOR DE VRIJHEID VAN VELE VOLKEREN, MAAR STERFT ALLEEN VOOR POLEN"

Honderd jaar hoopt Stanisław Maczek aanstaande dinsdag te worden. Dat is precies een halve eeuw ouder dan de Eerste Poolse Pantserdivisie die in 1944 grote delen van Zeeuws-Vlaanderen en West-Brabant heeft bevrijd. In 1992 hebben de generaal en zijn mannen dus een dubbele reden om te feesten. "Mijn vader is gezond en helder van geest. Wel is hij slecht ter been en heeft hij weinig kracht", verklaart zijn zoon Andrzej Maczek (55) in Londen.

Honderd jaar oorlog. Achteraf bezien lijkt de tijd er rijp voor als Stanisław en Franciszek Maczek op 31 maart 1892 het levenslicht zien in Szczerzec nabij Lwów. Dat is in die dagen een bruisende stad, die overigens niet Lwów maar Lemberg heet op de kaart van het Habsburgse Rijk.

Cafés, konditoreien, opera, operette, het toneel, ze hebben in Lwów hun vaste klanten. In de parken staan muziek-kiosken waar de harmonieën van post, politie, leger en brandweer 's zomers hun concerten geven. De stad is een universiteit rijk en haar nieuwbouw vertoont alle trekken van de Jugendstil. Kortom, het centrum van Oost-Galicië ademt de geest van het fin de siècle.

Zoals in meer Middeneuropese steden onderhouden de burgers zich met elkaar in enkele talen, in dit geval: Pools, Duits, Jiddisch en Oekraïns. Meertaligheid kenmerkt de Oostenrijks/Hongaarse dubbelmonarchie, waar de keizer vanuit Wenen regeert over vele volkeren. Tegen het eind van de 19e eeuw handhaaft hij vooralsnog zijn bewind, maar hij slaagt er niet in eenheid te scheppen in het land.

Zwak van binnen

Zwak van binnen kan de dubbelmonarchie zich niet meteen meten met het jonge, Duitse keizerrijk, laat staan met het Britse Imperium. Van de vermoldde Habsburgse staat is geen gevaar meer te duchten. Hooguit bedreigt de innerlijke verdeeldheid het land zelf.

De kiem voor honderd jaar oorlog ligt elders. In Duitsland, Groot-Brittanië of Frankrijk. In Duitsland, omdat het met rasse schreden Engeland op economisch gebied inhaalt en dat streven weleens gestuit zou kunnen worden. In Groot-Brittanië vanwege dezelfde reden. En in Frankrijk omdat dat nog een oude rekening heeft te vereffenen met Duitsland.

Ook vinden rond 1900 de ideeën van Karl Marx gretig aftrek bij de werkende klasse van Europa. In 1917 zullen Marx' opvattingen op een tamelijk onverwachte plaats uitlopen op revolutie: Rusland, de volgende 74 jaar de belangrijkste factor in

de Sovjet-Unie.

Dat alles is toekomst als de tweelingbroers Stanisław en Franciszek in de prille lente van 1892 ter wereld komen. Binnen enkele jaren zal het gezin Maczek worden uitgebreid met nog twee zonen: Jan en Karol. Hun vader is van Kroatische afkomst. Hij is rechter in Lwów.

Over zijn geboortestreek zal Stanisław Maczek na zijn militaire loopbaan opmerken: "Het is niet onbelangrijk om te vermelden dat ik afkomstig ben uit Galicië. Dat heeft me namelijk beïnvloed in de jaren van de oorlog, zowel in 1918-1920 als in 1939. Het heeft zelfs zijn sporen nagelaten in mijn karakter, mijn mentaliteit en in zekere zin in mijn optreden als soldaat."

Reserve-officier

Aanvankelijk lijkt hij niet in de wieg gelegd voor het soldatenbestaan. Na het gymnasium ontvangt hij weliswaar een oproep voor militaire dienst, waar hij een korte opleiding voor reserve-officier krijgt, maar vervolgens gaat hij naar de universiteit van Lwów en studeert daar wiskunde en Pools. Als echter in 1914 aartshertog Frans-Ferdinand, neef en troonopvolger van de Habsburgse keizer, in Serajewo wordt vermoord, staat Europa plotsklaps in brand. Voor studies is geen tijd meer; de letteren wijken voor de wapenen.

Stanisław Maczek komt op bij de Tiroler Bergjagers, een regiment dat zich per ski verplaatst. Het is toeval dat hij ingelijfd wordt door dat sportieve onderdeel van het keizerlijk leger, zo zal hij later zelf verklaren. Voor hetzelfde geld had hij zijn dienst vervuld bij de Poolse Legioenen van Pilsudski. Over de Tiroler Bergjagers merkt hij verder nog op, dat ze anders dan de naam doet vermoeden, voornamelijk bestaan uit Kroaten. En een jonge, Poolse officier dus.

In de Eerste Wereldoorlog staan legers van de centralen, het Duitse én Oostenrijks/Hongaarse keizerrijk, tegenover geallieerde troepen, onder meer Franse, Russische en Britse. In de Dolomieten voert het ski-peleton van Stanisław Maczek oorlog tegen Italianen. De strijd dient Ernest Hemingway als decor voor zijn roman 'Afscheid van de wapenen'.

Kennismaking

Voor de zoon van de rechter uit Lwów betreft het een kennismaking. De Eerste Wereldoorlog wordt echter voornamelijk in Frankrijk en België uitgevochten, waar de legers vier jaar lang in loopgraven tegenover elkaar liggen. Ze wanen zich in de hel op aarde. Maar aan het westelijk front raakt de werkelijkheid de waan bijna aan. Na de wapenstilstand van 11 november 1918 blijft een verloren generatie over. Voor de Poolse zaak kent de Eerste Wereldoorlog evenwel een gunstige afloop.

Het Habsburgse rijk wordt immers ontmanteld. En de grootmachten, waartoe na hun oorlogsdeelname voor het eerst ook de Verenigde Staten behoren, stemmen na een dikke eeuw van delingen in met het herstel van de Poolse Staat. Wel moet de onafhankelijkheid in zes grensoorlogen door de Polen zelf worden bevochten. In de twee jaar na 1918 zal het Rode Leger de grootste vijand blijken van een vrij Polen.

Als goed patriot neemt Stanisław Maczek deel aan de strijd. Hij richt een compagnie op die zich met een paard en wagen verplaatst. Snel optreden, zo weet hij uit ervaring, kan een langdurige loopgravenoorlog voorkomen. ook een kleine kwart eeuw later is snelheid het sleutelwoord als hij pleit voor de oprichting van een pantserdivisie.

Paardenslag

Zover is in 1920 nog niet. De Polen bevechten dat jaar hun onafhankelijkheid met succes op de oevers van de Wisla, voor de poorten van Warschau en bij Komarów, waar de laatste grote paardenslag van Europa wordt geleverd. De nederlaag die zij het Rode Leger toebrengen, betekent tevens dat een communistische opmars vanuit Rusland naar West-Europa bij voorbaat de pas is afgesneden.

Polen is herrezen en Stanisław Maczek deelt in de overwinning. Op persoonlijk vlak heeft hij daarvoor wel een zeer hoge prijs betaald; in de voorgaande oorlogsjaren zijn drie broers, onder wie dus zijn tweelingbroer Franciszek gesneuveld.

"Dat heeft hem voorgoed gemotiveerd voor een militaire loopbaan. Hij vond het noodzakelijk om soldaat te zijn". licht (zijn zoon) Andrzej Maczek in Londen toe. In de Engelse hoofdstad is in een statig maar enigszins vervallen pand aan de rand van Hyde Park het Sikorski Instituut te vinden. De instelling is van de kelder tot de zolder gevuld met aandenken aan drie eeuwen Poolse krijgsgeschiedenis en is in feite een museum en archief ineen.

Als Stanisław Maczek in 1921 besluit niet naar de universiteit terug te keren maar onder de wapenen te blijven, staat hij aan het begin van de volgende episode van de Poolse- en wereldgeschiedenis. Hoewel hij frontervaring heeft, volgt hij alsnog een opleiding aan de Hogere Krijgsschool. Hij stijgt daarna snel in rang. In 1938 krijgt hij het commando over de Tiende Cavaleriebrigade, de eerste volledig gemotoriseerde Poolse eenheid.

Ongelijke strijd

Met dat legeronderdeel gaat hij een jaar later de oorlog in. In september '39 vallen Hitlers strijdkrachten Polen binnen. Andermaal staat de wereld in brand. Hoewel Polen over geharde, dappere soldaten beschikt, voert Maczeks vaderland tegen de modern bewapende Duitsers een ongelijke strijd. Bovendien wordt Polen ook door de Sowjet-Unie aangevallen. Stalin spant samen met Hitler. Nog wel..., want spoedig blijkt dat het Oostfront voor de Führer niet ophoudt in Polen.

Maczeks brigade strijdt in '39 onder meer tegen een overmacht van drie Duitse divisies. Vanwege hun zwarte kleding en geduchte weerwerk noemen de Duitsers hun tegenstanders de Zwarte Brigade. Maczek zal de aanduiding als geuzennaam overnemen. Halverwege september krijgt hij van de generale staf bevel zich terug te trekken. Hij wijkt met zijn onderdeel uit naar Hongarije, waar zijn soldaten en hij in de omgeving van Boedapest worden geïnterneerd.

Steun van Britse en Franse zijde, waar de Polen op hoopten, is uitgebleven. "Mijn vader heeft geen commentaar op politiek. Hij heeft ook toen zijn werk als soldaat gedaan. Als hij een mening heeft over het uitblijven van internationale hulp aan Polen in '39, dan is die privé", aldus Andrzej Maczek, die als doctor in de chemie werkt op de universiteit van Sheffield.

Niet geluisterd

Bij officiële gelegenheden vertegenwoordigde hij zijn vader sinds die niet langer in het openbaar optrad omdat hem dat te veel inspanning kostte. "Mijn vader stuurde in '39 mijn moeder en ons terug naar Lwów. Mijn moeder heeft toen niet naar hem geluisterd. Achteraf gezien is dat onze redding geweest. Als kind van tweeëneuhalf ben ik in Engeland aangekomen. Ja, mijn moeder leeft nog. Ze is 82 en zorgt voor mijn vader en jongste zus die spastisch is en in een rolstoel zit."

Nog in de herfst van 1939 zien de Polen kans uit Hongarije weg te komen. In Frankrijk hergroeperen zij zich. Het onderdeel van Maczek, die bevorderd wordt tot

brigade-generaal, krijgt de beschikking over lichte Renault-tanks. Als de Duitsers in mei 1940 in West-Europa hun Blitzkrieg inzetten, strijden de Polen en Fransen schouder aan schouder. De nieuwe bewapening ten spijt slagen Maczek en de zijnen er ook nu niet in de Duitsers te weerstaan. Ditmaal zijn ze gedwongen de oversteek te maken naar Groot-Brittannië.

Daar begint Maczek vrijwel onmiddellijk bij de Poolse opperbevelhebber Sikorski aan te dringen op de vorming van een pantserdivisie. "Het organiseren van een pantserdivisie biedt ons de gelegenheid een belangrijke rol te spelen op de slagvelden", schrijft hij Sikorski. Op 25 februari 1942 krijgt hij officieel opdracht de Eerste Poolse Pantserdivisie te formeren, voortaan te herkennen aan het embleem met de adelaarsveren. De oprichting van de divisie wordt dit weekeinde samen met de honderdste verjaardag van Maczek gevierd in Edinburgh, Schotland.

Poolse kerk

Afgelopen zondag is daaraan een viering in Londen vooraf gegaan. In de taxi die hem naar de Poolse kerk aan Balham High Road brengt, zegt Maczek junior: "Als je mijn vader vraagt of hij een hekel heeft aan Duitsers, krijg je een diplomatiek antwoord. Hij zal je zeggen dat niet de soldaten de oorlog begonnen, maar de politici. Voor de Duitse soldaten had hij respect. Over politiek laat hij zich niet uit. Een hekel aan Duitsers? Ook de Russen bekijkt hij nog als afstandelijk."

Een generaal spreekt zijn troepen op andere manier toe. Stanisław Maczek doet het in 1944, als hij met zijn Eerste Poolse Pantserdivisie terug is op Franse bodem, aldus: "Wij zijn sterk, omdat onze divisie over de beste wapenuitrusting beschikt, die de geallieerden ten dienste staat. We vechten voor een rechtvaardige zaak. En daarom...., op weg naar onze eerste strijd! Wij zullen de rekening presenteren van vijf jaar oorlog, van Warschau, van Kutno, van Westerplatte en van honderdduizenden weerloze slachtoffers. Onthoudt één ding: een Poolse soldaat vecht voor de vrijheid van vele volkeren, maar sterft alleen voor Polen."

de slag die de Eerste Poolse Pantserdivisie levert in Normandië, bij Falaise, Trun, Chambois is hels maar treft de Duitsers hard. In minder dan een maand sneuvelen tweeduizend man aan Poolse zijde. Daarna is de weg naar het Noorden vrij. De mannen van Maczek plaatsen her en der alvast bordjes: zo veel kilometer naar Warszawa, Gdansk... In tien dagen overbruggen ze een afstand van zo'n vijfhonderd kilometer, hun snelle opmars komt pas tot stilstand bij het kanaal van Gent naar Terneuzen.

Axel, Hulst

Op 16 september 1944 staan de Polen voor het eerst op Nederlandse bodem. Ze bevrijden Axel, Hulst, Terneuzen en de rest van Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen. "De eigen verliezen waren ernstig, maar een geweldige compensatie vormde het enorme enthousiasme van de bevolking, vooral die van Axel", noteert Maczek.

De Baronie van Breda wordt in oktober, begin november bevrijd. Baarle-Nassau en -Hertog komen het eerst aan de beurt. Alphen, Gilze en Rijen, Molenschot, Bavel en Dorst volgen. De Grote Toren van Breda is dan zichtbaar voor Maczeks manschappen. 29 Oktober bij het kriecken van de dag zetten ze de aanval in. Ze komen de stad binnen over de straat die twintig jaar later naar hun generaal wordt genoemd.

Het oude centrum van Breda blijft dankzij hun behoedzame optreden behouden. Al de volgende dag kan aan Stanisław Maczek en zijn soldaten collectief het ereburgerschap van de stad worden verleend. Maar daarmee is het eind van de

strijd in West-Brabant niet bereikt. Voor de herovering van Prinsenbeek, Teteringen, Terheijden, Wagenberg, Den Hout, Made, Drimmelen, Hooge- en Lage Zwaluwe, Zevenbergschen Hoek en Moerdijk zal nog Pools bloed vloeien.

Als het front stukt bij de grote rivieren overwintert de pantserdivisie in Breda. Uit de contacten die in die maanden worden gelegd, ontstaat de Poolse gemeenschap die de stad tot op heden rijk is. Begin 1945 barst de oorlog weer los: Maczeks divisie zal onder meer Emmen, Winschoten en Veendam bevrijden voordat ze op 5 mei haar lange tocht beëindigt in Wilhelmshaven, de thuisbasis van de Duitse vloot.

Ingelijfd

Inmiddels hebben politici op Jalta plannen gemaakt voor het toekomstige Europa. Zo zal Oost-Gallicië door de Sovjet-Unie worden ingelijfd: Lwów gaat Lvov heten. "Toen hij hoorde dat Polen na de oorlog niet vrij zou zijn, is mijn vader overvallen door grote droefheid" aldus Andrzej Maczek, "maar op het moment dat de communistische regering zich vestigde in Warschau, twijfelde hij niet: hij zou niet naar Polen terugkeren."

Voor de commandant, officieren en soldaten van de Eerste Poolse Pantserdivisie breekt meteen na hun overwinning op Hitlers Derde Rijk de Koude Oorlog uit. Een strijd waarin ze letterlijk machteloos staan. Ze worden in 1947 in Engeland gedemobiliseerd. In hun vaderland worden ze afgeschilderd als verraders. Generaal Maczek raakt zijn Poolse staatsburgerschap kwijt. Althans, het wordt hem afgenomen door een regime dat hij zelf als onwettig beschouwt. Hij zal zijn vaderland niet weerzien.

Om de kost te verdienen, werkt hij in een dorp twintig kilometer buiten Edinburgh, zijn Schotse woonplaats, als...winkelbediende. Later is hij barkeeper en zijn pensioen haalt hij als beheerder van een squashcentrum. "Mijn vader is een goot man, die in zijn grootheid nooit is vergeten voor zijn gezin te zorgen. Daarom ben ik trots op hem", zegt Andrzej Maczek.

Na de Heilige Mis in de Christus Koningkerk aan Balham High Road steken de honderden oud-strijders de straat over veer een feestmaal in de Poolse club. "Mijn vader is zich goed bewust van de veranderingen in Polen. Hij is heel gelukkig dat hij nog meemaakt dat Polen weer vrij is. Al vindt hij het wel jammer dat zijn geboortestreek tegenwoordig in de Oekraïne ligt."

Sto Lat

Lwów is onlangs omgedoopt in Lviv. Ma het diner leest de enige zoon van generaal Maczek de mannen van de Eerste Poolse Pantserdivisie een brief van zijn vader voor: "Schouder aan schouder hebben we gevochten. Steeds waren we op weg naar Polen... Ik ben blij dat we nu samen meemaken dat Polen vrij is. Voor mijn verjaardag wensen jullie me 'Sto Lat' toe. Eigenlijk vind ik dat een beetje weinig, mag het voor mij iets meer zijn?"

'Sto Lat' betekent: dat je honderd jaar mag worden.